

Het ervaringsdeskundige rolmodel

Op hogescholen een bekend verschijnsel: studie-uitval en vertraging na de stage in het derde jaar. Hoe kun je de uitval verkleinen en de praktijkschok verminderen? Bij Avans in Den Bosch worden vierdejaars studenten ingezet bij het SPH-onderwijsprogramma van het tweede jaar. Die inzet draagt bij aan versterkte weerbaarheid bij studenten in de jaarstage.

Anne Willekens

In het derde onderwijsjaar lopen SPH-studenten van de Academie voor Sociale Studies van Avans Hogeschool Den Bosch tien maanden stage bij een beroepsrelevante instelling. Voor de studenten een uitdaging; de beroepseisen zijn hoog. Voor de opleiding een uitdaging; studenten moeten voldoende weerbaarheid ontwikkelen om aan deze verwachtingen te kunnen voldoen. Deze uitdaging heeft binnen de opleiding tot een experiment geleid waarbij vierdejaars studenten een actieve rol spelen binnen het onderwijsprogramma van het tweede jaar. Het resultaat leidt tot enthousiasme en inspiratie binnen de opleiding.

Mix van ervaringen

Voor veel studenten is de stage een mix van succeservaringen en onzekerheden. Deze onzekerheden kunnen voortkomen uit de praktijkschok die

studenten ervaren wanneer ze voor het eerst gedurende een lange periode binnen de beroepspraktijk functioneren. Om deze mix te laten leiden tot een optimaal leerproces, waarbij de praktijkschok tot reflectie en niet tot verlamming leidt, moet de student een bepaalde mate van weerbaarheid verwerven. Weerbaarheid betekent dat studenten kunnen omgaan met situaties waarin een appèl wordt gedaan op de bestendigheid op sociaal emotioneel gebied zoals confronterende en/of conflictsituaties. Studenten moeten zich bewust zijn van de emoties die kunnen worden opgeroepen in verschillende omstandigheden (Mols en Reijnen, 2011).

Gedurende de opleiding worden studenten op verschillende manieren voorbereid op de beroepsvormende fase van het derde jaar. In het eerste en tweede jaar van de opleiding doen zij al

één dagdeel per week praktijkervaring op binnen de beroepspraktijk. In het tweede jaar, de beroepsvoorbereidende fase, wordt binnen de verschillende lesprogramma's toegewerkt naar het stagejaar. Voorbeelden hiervan zijn het uitvoeren van een project binnen een instelling in de beroepspraktijk en vakken als 'leiderschapsvaardigheden' en 'omgaan met agressie'.

Sleutelfiguur

Ondanks deze voorbereidingen is de praktijkschok in jaar drie vaak groot. Het werkteerrein van de SPH'er is complex. De doelgroep, het werken in vaak weinig gestructureerde situaties waarbinnen (multidisciplinair) wordt samengewerkt en de dilemma's van het beroep waar de student mee te maken krijgt, dragen bij aan deze complexiteit. Binnen het opleidingsprofiel *'De creatieve professional – met afstand*

het meest nabij' (2009) wordt de SPH'er omschreven als 'de sleutelfiguur in het alledaagse leven van mensen die vanwege bijzondere omstandigheden, beperkingen en belemmeringen zijn aangewezen op bijzondere vormen van hulpverlening, met als doel om voor een ieder een zinvolle maatschappelijke bijdrage te realiseren; of op zijn minst dit na te streven' (p.7).

Deze sleutelfiguur is de student echter niet vanaf de eerste dag op zijn stage, hij heeft zijn stageperiode nodig om deze rol te ontwikkelen. De complexiteit, zoals eerder beschreven, kan er echter toe leiden dat een student het gevoel heeft niet altijd de mogelijkheid te hebben om zich gelijkmatig tot deze sleutelfiguur te ontwikkelen. Natuurlijk begint de student met een oriënterende fase waarin hij niet direct de meest complexe cliënten en groepssituaties zal begeleiden. Maar de student kan van begin af aan wel in situaties terecht komen waarin hij hiermee wordt geconfronteerd, al is het soms vanaf de zijlijn. De student kan dan een praktijkschok ervaren. Deze schok kan voor iedere student

anders zijn. Zo wordt de ene student geconfronteerd met kwesties die tegen zijn eigen opvattingen indruisen, de ander ervaart angsten of spanning en weer een ander ervaart dat het op de werkvloer soms harder is dan hij zich had voorgesteld en dat er situaties zijn waarin hij met lege handen staat. Afhankelijk van de soort praktijkschok waar een student mee te maken krijgt, maar ook afhankelijk van de *mate van weerbaarheid* van de student, lijken studenten hier verschillend mee om te gaan.

Spanningen en emoties

Er lijken zich hier grofweg twee, niet evenredige, groepen studenten te onderscheiden. De eerste groep zijn de studenten die denken dat het beter is de situatie niet bespreekbaar te maken omdat dit wellicht negatieve gevolgen kan hebben. Zij houden de spanningen en emoties voor zichzelf en komen in handelingsverlegenheid of slaan lam. De tweede groep studenten maakt de spanningen en emoties bespreekbaar met begeleiders¹ en analyseert de mogelijke betekenis.

In de opleiding wordt getracht studenten weerbaar en daadkrachtig het derde jaar in te laten gaan. Maar in het derde jaar blijkt ook dat er een groep studenten is, waarbij er geen juiste balans is tussen succeservaringen en onzekerheden. Dit kan leiden tot een weerbarstig stageproces met horten en stoten, stagnatie of in het ergste geval uitval.

Vanuit deze constatering is in het onderwijsjaar 2010-2011 in de docentengroep 'SPH onderwijsinnovatie' het idee ontstaan om twee afstudeerkoppels uit jaar vier² een handelingsonderzoek te laten uitvoeren naar het versterken van de weerbaarheid van tweedejaars studenten. Achterliggende hypothese was dat zij door hun recente ervaringen met het stagejaar als rolmodel kunnen gelden, en er aan bijdragen dat tweedejaars studenten beter worden voorbereid op het stagejaar.

Dit handelingsonderzoek bestond uit twee fasen. De eerste fase betrof een onderzoek onder huidige derdejaars studenten, stagedocenten, supervisors en stagebegeleiders naar de stand van zaken rondom de weerbaarheid van studenten in het stagejaar. In de tweede fase zijn op basis van de bevindingen uit fase één, een studiedag (inclusief workshops) en twee trainingen ontwikkeld en uitgevoerd door de studentonderzoekers, passend binnen het programma van het tweede jaar.

Faalangst

In de eerste fase van het onderzoek is bevestigd dat veel studenten een praktijkschok ervaren en vooraf de leeruitdagingen hebben onderschat. Daarnaast is gebleken dat sommige studenten onrealistische eisen aan zichzelf stellen wat kan leiden tot faalangst. Deze faalangst hangt samen met het feit dat de studenten het graag goed willen doen en de angst, afgerekend te worden, wanneer zij iets niet (goed) kunnen. In samenhang hiermee overschrijden deze studenten hun eigen grenzen. Ook ervaren veel studenten moeilijkheden omtrent feedback, en vooral wanneer zij feedback opvatten als persoonlijke afkeuring kan dit leiden tot stagnatie in hun ontwikkelingsproces. Praktijkbege-

leiders en docenten blijken vaak stagnatie of uitval in het stagejaar toe te schrijven aan verminderde weerbaarheid van de student (Basten en Geenen, 2011 en Mols en Reijnen, 2011). Een aantal uitkomsten worden als opvallend ervaren. Bijvoorbeeld de bevindingen rondom feedback. Bij de docent in de klas geven studenten vaak aan feedback prettig te vinden omdat ze hier veel van kunnen leren. In de eerste fase van het onderzoek blijkt echter dat veel studenten in de praktijk feedback helemaal niet altijd als prettig ervaren, maar dat het geloof in het eigen kunnen wordt ontmoedigd. Ook het feit dat een groep studenten zich bij momenten faalangstig voelt in de praktijk en dit verborgen houdt uit angst voor negatieve gevolgen, maar ook niet lam slaat, is een opvallende bevinding. Er voegt zich in die zin een derde groep studenten toe aan de twee eerder beschreven groepen studenten betreft 'hoe om te gaan met de praktijkschok': de groep die het faalangstige moment niet bespreekbaar maakt maar wel in staat blijft tot handelen. Als laatste valt op dat veel studenten moeite hebben met grenzen stellen in de beroepspraktijk, ondanks dat er binnen het onderwijsprogramma veel aandacht wordt geschonken aan assertiviteit.

Cross the line

Naar aanleiding van deze bevindingen hebben de studentonderzoekers voor de tweede fase van het onderzoek een studiedag en twee trainingen uitgevoerd. Onderdeel van de studiedag is *Cross the line*³. Een gewaagde keuze. Er is later namelijk onder andere naar aanleiding van het KRO-programma *Over de streep* landelijk veel discussie geweest of het nu wel of niet binnen een onderwijsprogramma past, en wat de consequenties op langere termijn

zouden kunnen zijn. Ook is de vraag of personen die niet in deze methode zijn geschoold, deze wel naar behoren kunnen uitvoeren.

Deze discussie buiten beschouwing latend was de uitwerking van *Cross the line* op de ruim tweehonderd tweedejaars studenten bijzonder te noemen. De cijfers over bijvoorbeeld kinderen van gescheiden ouders, slachtoffers van pestgedrag en slachtoffers van huiselijk geweld zijn bekend. Cijfers die doen beseffen dat ook veel studenten met dergelijke problemen te maken heeft of heeft gehad. Om dit echter daadwerkelijk te aanschouwen en de openhartigheid en kwetsbaarheid waarmee de studenten dit durfden te tonen, maakte indruk.

De link met het opleiden tot een meer weerbare professional is duidelijk. In de beroepspraktijk kan een student worden geconfronteerd met allerlei heftige zaken en gevoelige gebeurtenissen. Om hier goed mee om te kunnen gaan moet een student in staat zijn zich kwetsbaar op te stellen; 'dit vind ik moeilijk, dit maakt mij onzeker, dit confronteert mij met...'. Doordat een student dit aangeeft, kan een praktijkbegeleider of stagedocent de student doelgericht begeleiden. Daarnaast is het kwetsbaar opstellen van professionals een voorwaarde om de veiligheid binnen een team te waarborgen, zeker bij het handelen binnen complexe situaties. Professionals moeten van elkaar weten hoe zij er voorstaan om elkaar tijdens een escalatie in de groep te kunnen ondersteunen. Als laatste wordt in het werkveld van de SPH'er verwacht dat cliënten zich kwetsbaar op stellen, omdat de veronderstelling is dat daar een aangrijpingspunt tot gedragsverandering ligt. Dit veronderstelt dat een SPH'er dit zelf ook moet kunnen.

Workshops

Naast *Cross the line* zijn er tijdens de studiedag workshops aangeboden. Tijdens deze workshops zijn aan de hand van recente, positieve en lastige praktijkervaringen van de studentonderzoekers, verschillende oefeningen gedaan met de tweedejaars studenten. Centraal hierbij stond wat de verschillende ervaringen met de studentonderzoekers hadden gedaan en wat ze hadden moeten overwinnen om van deze situaties te leren. Zo is er middels regietheater een gesprek gesimuleerd waarin een van de docentonderzoekers tijdens haar stage in was vastgelopen. De docentonderzoeker speelde de cliënt, en de tweedejaars studenten probeerden om beurten, vanuit de rol van professional, de interactie in goede banen te leiden. Telkens werd besproken wat er gebeurde en wat het met de tweedejaars student deed. Ook gaf de docentonderzoeker terug dat de situatie haar onzeker had gemaakt, en dat het bespreekbaar maken van dit gevoel voorwaarde was geweest om toch weer een nieuwe situatie met de cliënt aan te durven gaan. Tijdens deze workshops leek de openhartige en kwetsbare houding van de studentonderzoekers er toe te leiden, dat de tweedejaars studenten zich ook open en kwetsbaar opstelden. De tweedejaars studenten vertelden over het algemeen openlijk over hun onzekerheden met betrekking tot het komende stagejaar en durfden diepgaande vragen te stellen aan de studentonderzoekers.

Twijfelen is niet onprofessioneel

Na de studiedag zijn er nog twee trainingen verzorgd door de studentonderzoekers. De trainingen zijn gegeven in studiegroepen van vijftien studenten.

Eén training was gericht op omgaan

met feedback en overwinnende faalangst en de andere training op assertiviteit en het stellen van grenzen. Ook tijdens deze trainingen zijn een aantal opvallende zaken naar voren gekomen.

Tijdens de training feedback en faalangst bleek dat de meeste tweedejaars studenten in eerste instantie van mening waren nooit of nauwelijks faalangstig te zijn, maar gaandeweg de training kwamen ze er achter dit bij momenten wel te zijn. En hier zit ook meteen een belangrijk leerrendement. Wanneer studenten faalangst bij zichzelf herkennen en zich bewust zijn van wat dat met hen doet, kunnen ze tijdens deze momenten lerend blijven en naar de situatie handelen. Tijdens de stage is dit zo belangrijk omdat bijna iedere student een keer zichzelf de vraag stelt: 'kan ik het wel?' De impact hiervan is bij iedere student

anders, maar het beseffen dat dit een faalangstmoment is, en het bespreken, onderzoeken en analyseren ervan, is een belangrijke voorwaarde om niet te stagneren in het beroepsvormende proces. Twijfelen is niet onprofessioneel!

Feedback is soms lastig

Ook bij het onderwerp feedback gebeurde er iets bijzonders. De tweedejaars studenten gaven in eerste instantie te kennen ondertussen wel te weten hoe het zat met feedback. Ze bleken inderdaad allemaal goed op de hoogte te zijn van de regels van feedback en ze ook te kunnen toepassen. Maar een stapje verder, 'wat doet opbouwende feedback met je?', bleek voor veel studenten een lastig onderwerp. Het bleek dan dat veel studenten het lastig vinden gevoelsmatig een onderscheid te maken tussen opbouw-

wende feedback en persoonlijke kritiek. Ook hier speelt bewustwording een belangrijke rol. Door uit 'Ik vind feedback fijn want daar kan ik veel van leren (want zo hoort het!)' te stappen en zich meer kwetsbaar op te stellen: 'Ik vind feedback soms lastig en kan me persoonlijk aangevallen voelen', herkent de student deze momenten beter bij zichzelf, en kan hij een vrijere keuze maken dit te melden en gaandeweg om te vormen.

In de training assertiviteit en grenzen stellen hebben studenten inzicht verkregen in de manier waarop ze zich opstelden. Ook dit heeft bij een aantal studenten voor eyeopeners gezorgd. De meeste studenten bleken in staat een juiste definitie van assertiviteit te geven en verkeerden in de veronderstelling overwegend assertief te zijn. Tijdens de training kwam een aantal studenten er juist achter eigenlijk sub-

assertief of agressief te zijn. Ook bij deze training speelde bewustwording dus een belangrijke rol. Want zicht hebben op hoe je jezelf opstelt is een voorwaarde om je grenzen aan te kunnen geven en je professionele weerbaarheid te verruimen. Wanneer je bijvoorbeeld weet dat je subassertief bent, kun je inzicht krijgen in je valkuilen en er sneller uitstappen.

Ervaringsdeskundige rolmodel

De studiedag en de trainingen zijn door de tweedejaars studenten positief geëvalueerd. De studenten waren tevreden over de inhoud én over het feit dat ze zijn verzorgd door medestudenten die al verder zijn.

Maar wat maakt dan het verschil met wanneer deze studiedag en trainingen door SPH-docenten zouden worden gegeven? Zorgt het feit dat vierdejaars studenten hier uitvoering aan hebben gegeven er echt voor dat tweedejaars studenten meer weerbaar aan hun stage beginnen? Om een valide en betrouwbaar één op één verband te constateren is onderzoek over meerdere leerjaren nodig. Maar zonder dat onderzoek kan er één kenmerkend verschil worden genoemd: de

vierdejaars student heeft 'net' achter de rug waar de tweedejaars student voor staat: de derdejaars stage! De vierdejaars student is op dit gebied het ervaringsdeskundige rolmodel. Al hebben SPH-docenten relevante praktijkervaring, dat is voor studenten anders dan een vierdejaar student die recent deze ervaring heeft opgedaan. Dat de SPH-docent in de beroepspraktijk heeft gewerkt is voor studenten al lang geleden. In het stagejaar moeten studenten in de praktijk een doorslaggevende ontwikkeling doormaken, en wie kan dit beter leren dan iemand die dit net zelf deze ontwikkeling heeft doorgemaakt? Daarnaast lijkt het er op dat tweedejaars studenten zich makkelijker kwetsbaar en minder sociaalwenselijk opstellen bij vierdejaars studenten, een belangrijke voorwaarde om (meer) weerbaar te worden.

Meer opleidingen

Voor de opleiding SPH van de Academie voor Sociale Studies in Den Bosch zijn de hierboven beschreven bevindingen redenen om ook dit onderwijsjaar vierdejaars studenten in te zetten in jaar twee. De door de studentonderzoekers ontworpen training blijven een plek houden binnen het onderwijsprogram-

ma, en zullen wederom door vierdejaars studenten of alumni worden uitgevoerd. Ook komt er een vervolgonderzoek uitgevoerd door huidige vierdejaars naar 'hoe een beginnende SPH'er autoriteit ontwikkelt' met als resultaat een studiedag voor studenten, en een werkconferentie voor docenten.

Het actief inzetten van vierdejaars studenten in de beroepsvormende fase is experimenteel, en over de effecten kunnen nu nog geen harde uitspraken worden gedaan. Toch zijn de eerste bevindingen positief. Het zou daarom inspirerend zijn wanneer meer SPH-opleidingen dit experiment aangaan, zodat opleidingen van elkaar kunnen leren. Wat werkt wel en wat werkt niet? Willen wij studenten opleiden tot weerbare professionals met lef, dan kan de opleiding het goede voorbeeld geven door studenten in te durven zetten als inspirerende professional, met wie de tweedejaars studenten zich kunnen en willen identificeren!

Over de auteur

Anne Willekens is docent bij de Academie voor Sociale Studies van Avans Hogeschool Den Bosch. Daarnaast werkt ze als onderzoeker bij het lectoraat Integrale Veiligheid.

Reageren op dit artikel? Dat kan op www.sozio.nl/forum

De noten en de literatuurlijst van dit artikel vind je op:

www.sozio.nl/naslagwerken